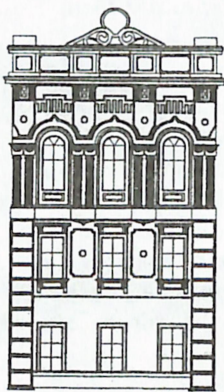

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Культура України

Випуск 6
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць

Харків
2000

Бібліотека ХДАК
інв. № 437757

ОПРЯЖЕННЯ
КЖЕМГЛЯР

ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Розглянуто діяльність дослідника українського народного мистецтва, етнографа, музеєзнавця і громадського діяча Д.М.Щербаківського, який стояв біля витоків вищої освіти з музеєзнавства в Україні на початку 20-х рр. ХХ ст.

Українське народне мистецтво відрізняється від народного мистецтва інших народів, насамперед, різноманітністю стилів і збереженням традицій давніх культур, які закріпилися в різних етнографічних районах України. На жаль, українські музеї внаслідок бездержавного існування країни і браку кваліфікованих мистецтвознавців не встигли зібрати і, головне, опрацювати зразки народної мистецької творчості в усіх куточках України, що значно ускладнило вивчення її на сучасному етапі. Перед українською етнологією і мистецтвознавством реально постало завдання: визначити джерела та форми українського народного мистецтва, спираючись на досвід та наукові розробки попередників.

Особиста ініціатива і зібрання таких видатних осіб, як митрополит греко-римської церкви Андрей Шептицький, Іларіон Свенціцький (Національний музей у Львові); М.Максимович, В.Хвойка (Київські музеї); В.Тарновський (Чернігівський музей); Д.Яворницький (Дніпропетровський музей); В.Кобринський (Коломийський музей «Гуцульщина»); В.Кобільник (Самбірський музей «Бойківщина»). започаткували етнографічне музейництво[1]. Проте наукове вивчення і дослідження предметів народно-ужиткового мистецтва розпочалися пізніше.

Серед сузір'я видатних діячів української культури, які їй «примно послужили», сяє величне ім'я Данила Михайловича Щербаківського (17.XII.1877-6.VI.1927) - найавторитетнішого знавця українського народного мистецтва, етнографії, невтомного музейного працівника, активного громадського діяча. За родом своїх повсякденних занять найбільше зусиль учений віддав збереженню і збиранню пам'яток української народної культури, їх упорядкуванню, вивченню та популяризації. Як і кожний багатогранний учений, Щербаківський захоплювався творчістю українського народу в усій різноманітності її форм: усним поетичним словом, художніми побутовими речами, народними звичаями.

Ще в дитячі роки в рідних Шпичинцях Сквирського повіту на Київщині Щербаківський зацікавився яскравими настінними розписами і малюнками на посуді, дерев'яними художніми виробами

ми. Пізніше, навчаючись на історико-філологічному факультеті Київського університету, наполегливо вивчав історію українського мистецтва, поглиблював трактування народної творчості. Знайомство з Миколою Біляшівським, директором Київського художньо-промислового і наукового музею, привело до довготривалого співробітництва двох видатних учених.

У 1906 р. уперше в Україні в Київському художньо-промисловому і науковому музеї було впорядковано виставку предметів українського народного мистецтва, а в 1911 р. зібрані найцікавіші зразки кустарної промисловості. Завдяки цим виставкам музей придбав «всесвітню колекцію народного мистецтва України», якою зацікавилися широкі кола громадськості. Данило Щербаківський разом зі старшим братом Вадимом, відомим українським мистецтвознавцем, брали найактивнішу участь у підготовці виставок. Так, Данило Михайлович у 1906 р. на Полтавщині зібрав по церквах прекрасну колекцію килимів(230). Зібрані речі стали власністю заснованого етнографічного відділу Київського художньо-промислового і наукового музею.

У 1910 р. М. Біляшівський запрошує Д.Щербаківського до Києва своїм помічником. Незважаючи на проведення кількох археологічних з'їздів в Україні, які значно популяризували витвори народних майстрів, дерев'яні та глиняні вироби, вишивки та килими ще не вважалися на той час вартими для експонування у музеї, збирання їх викликало сміх та глузування, як з боку інтелігенції, так і з боку видатних музейників (М.Терещенко, Б.Ханенка). М.Біляшівський зі Д.Щербаківським всупереч громадській думці, почали цікавитися предметами українського народного мистецтва, експонувати колекції, науково досліджувати зібраний матеріал.

Характеризуючи незаперечні заслуги Миколи Біляшівського перед українським мистецтвом у IX книзі «Записок історико-філологічного відділу Академії наук», Д.Щербаківський, як людина надзвичайно скромна, це його завжди вирізняло, не помічав того, що зроблено ним самим. Саме Д.Щербаківський зібрав значну частину предметів українського народного мистецтва для Київського музею, оскільки М.Біляшівський занедужав і не міг мандрувати по Україні[2]. Різними шляхами потрапляли унікальні народні вироби до Щербаківського. Іноді він купував їх за власні скромні кошти і не соромився приносити деякі великогабаритні речі на власній спині.

Перша світова війна відірвала Щербаківського від улюбленої справи та музею, але він не зрадив своїм уподобанням. Команду-

ючи гарматною батареєю, під час боїв на теренах Галичини та Буковини, він уникав обстрілювати давні українські церкви та дзвіниці, хоча ті були гарними спостережними пунктами для австрійської армії. У несприятливих умовах війни учений продовжував наукову і збирацьку роботу: змальовував і фотографував історичні пам'ятки Галичини, Карпат, Буковини. Тому його ім'я було добре знане галицьким Січовим Стрільцям австрійського війська[3]. Всі зібрані матеріали на війні в подальшому надали змогу Щербаківському побудувати в Києві музейну виставку мистецтв Галичини.

Повернувшись восени 1917 р. до Києва, вчений продовжує роботу в музеї. Та на часі постала реальна загроза знищення національної культурної спадщини, коли до України докотився буревій революції та громадянської війни. І Д.Щербаківський, озброєний лише папірцем-мандатом, намагався рятувати мистецькі цінності, найчастіше звозячи їх до музею на ручному возику. На жаль, збір і студіювання предметів українського народного мистецтва довелося припинити.

Лише починаючи з 1919 р. року Данилу Михайловичу вдалося поновити роботу над пам'ятками українського народного мистецтва, незважаючи на несприятливі умови, що склалися у Всеукраїнському історичному музеї і які в подальшому призвели до самогубства вченого в 1926 р. Постійне протистояння свавілля українських діячів «від культури» майже не залишило часу Щербаківському для наукового оформлення здобутих матеріалів. Високоерудований мистецтвознавець, етнограф, на жаль, надрукував значно менше наукових досліджень, порівняно з тим, що він знав і міг дати історії української культури.

Праці вченого, а їх близько 50, слід розглядати як початок ґрунтовних студіювань багатьох аспектів українського мистецтвознавства. Проте через передчасну смерть Д.Щербаківського праці так і не вийшли друком. Але й те, що було видано, представляє велику наукову цінність. Значна частина з них - дослідження з українського народного мистецтва. Уже перші статті дослідника привернули увагу спеціалістів ґрунтовністю викладу, ерудицією автора та узагальненнями.

Вивчаючи пам'ятки українського народного малярства, Д.Щербаківський написав наукове дослідження з відомого сюжету української народної творчості - "Козак Мамай"[4], в якому зробив спробу класифікувати основні типи народного сюжету. Нарисом «Український портрет» дослідник започаткував системати-

зування портретів XV- XVIII ст., поділяючи їх на три групи - фундаторів та донаторів церков, вотивні, надгробні[5]. У 1924 р. учений, організовуючи виставку українських килимів, уперше класифікував українські килими за технікою, територіальною приналежністю, хронологією виготовлення[6].

У деяких працях Д.Щербаківський простежує еволюцію срібних оправ книжок в Україні та вперше в українському мистецтвознавстві називає прізвища майстрів українського золотарства. В іншій роботі розглянув ґотичні мотиви в українському золотарстві та дійшов висновку, що українське мистецтво зазнало впливу ґотики, а подекуди ґотичні мотиви на золотарських виробах, переважно церковного вжитку, використовувалися аж до другої половини XVII ст.. Своїми дослідженнями Щербаківський сприяв подальшому вивченню цієї цікавої галузі[7]. Значна кількість матеріалів, зібраних Данилом Щербаківським разом із братом Вадимом на Буковині, в Карпатах та Галичині, розроблені й опубліковані у спеціальній монографії, в якій описані найцінніші пам'ятки українського монументального будівництва[8]. Фаховість і непересічну обізнаність у галузі українського будівництва виявив науковець і при написанні рецензій на праці з даної проблематики - М.Шумицького, С.Таранушенка, В.Січинського.

Щербаківський зібрав багатий матеріал на царині етнографічних досліджень. Відома його стаття про рідкісний обряд обперезування церкви намітками, що мали оберігати людей від холери[9].

Вчений усвідомлював, що неможливо вивчати предмети народного мистецтва не фіксуючи осередку їх буття. Своім учням, майбутнім музейним спеціалістам, він невпинно повторював, що збираючи предмети народно-декоративного мистецтва потрібно: «По - перше, вміти «розпитувати». Навчитись цьому вмінню найтрудніше. Шкода тому дослідникові, у якого нема цієї здібності «зроду»... Друге: треба вміти роздивлятися, зафіксувати як слід все, що треба з інструментарію, техніки. Це вже простіше, бо вимагає від дослідника лише організованості та уважності; на власні очі побачити інструментарій і всі прийоми сучасного майстра, якщо можна - зафотографувати і кризь сучасну техніку заглянути і «підслухати» кожний відгук минулого. Неодмінно треба привезти до музею з собою ще й «язика»- точно паспортовані речі, такі потрібні для сучасних музейних збірок[10]».

Д.Щербаківський започаткував при Всеукраїнському Історичному музеї, після закриття Київського археологічного інституту в 1924 р., підготовку висококваліфікованих музейних працівників.

Фактично, це був майстер -клас відомого науковця. Нині саме така система підготовки музейних спеціалістів поширена в країнах Західної Європи.

Ім'я Данила Михайловича Щербаківського, його змістовне життя спонукає шанувальників української культури наслідувати й продовжувати працю вченого - задля подальшого глибокого та всебічного вивчення безмежного прошарку національної народної творчості. Проте для цього слід ретельно й глибоко дослідити весь той науковий спадок, що залишив учений.

Список літератури

1. Скрипник Г. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. - К., 1989. - 278 с.
2. Щербаківський Д. М. Ф. Біляшівський і українське мистецтво // Записки історико-філ. від. АН України. - К., 1926. - кн. IX. - С. 45-3.
3. Купчинський Р. Спогади про Д. Щербаківського // Діло (Львів). - 1927. - 16 червня.
4. Щербаківський Д. Козак Мамай - народна картина // Сяво. - 1913. - №10. - 12. - С. 157-160.
5. Щербаківський Д. Український портрет // Виставка українського портрета XVIII - XX ст. - К., 1925. - С. 1-64.
6. Щербаківський Д. Український килим // Український музей. - К., 1927. - Вип. 1.
7. Щербаківський Д. Оправи книжок у київських золотарів XVII - XVIII ст. // Труды інституту книги. - К., 1926. - Т. 1; Золотарська оправа книжки в XVI - XIX ст. на Україні // Бібліологічні вісті. - К., 1924. - Кн. 1-3. - С. 172-180.
8. Щербаківський Д. Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробки і придорожні хрести, фігури і каплиці // Українське мистецтво. - Прага, 1926. - Вип. III.
9. Щербаківський Д. Сторінки з української демонології // Науковий збірник Всеукр. АН. Вип. 3. - К., 1924. - С. 44-46.
10. Спаська Є. Спогади про мого найсуворішого вчителя Данила Щербаківського // Наука і культура України. - К., 1990. - Вип. 24. - С. 272-286.